

Viggo Sørensen:

Af skjulte kilder

Fru Marie Kleis, meddeler for Tved sogn på Mols, har – foruden glimrende spørgelistebesvarelser – skænket Jysk Ordbog en lille notesbog, som har tilhørt hendes afdøde broder, snedker og landpost Søren Karl Sørensen (f. 1880). Af ydre er bogen beskeden, men indholdet er så sandelig interessant.

Jeg tænker ikke så meget på de skitser til møbler etc., der opfylder de fleste af notesbogens sider (sammen med spredte måltagninger, materialeberegninger m.v.) – selv om dette stof utvivlsomt kunne have interesse for håndværks- og lokalhistorikere. Nej, jeg tænker naturligvis på de lister med dialektgloser, som S.K. Sørensen har ført ind mellem alt det andet, dog i reglen på særskilte sider. Et par af listerne er dateret (inden for perioden 1931-43), og det ser ud til at være gloser hørt gennem mange år (vel bl.a. under arbejdet som landpost), der er blevet nedskrevet her: et par hundrede i tallet (med nogle dubletter imellem).

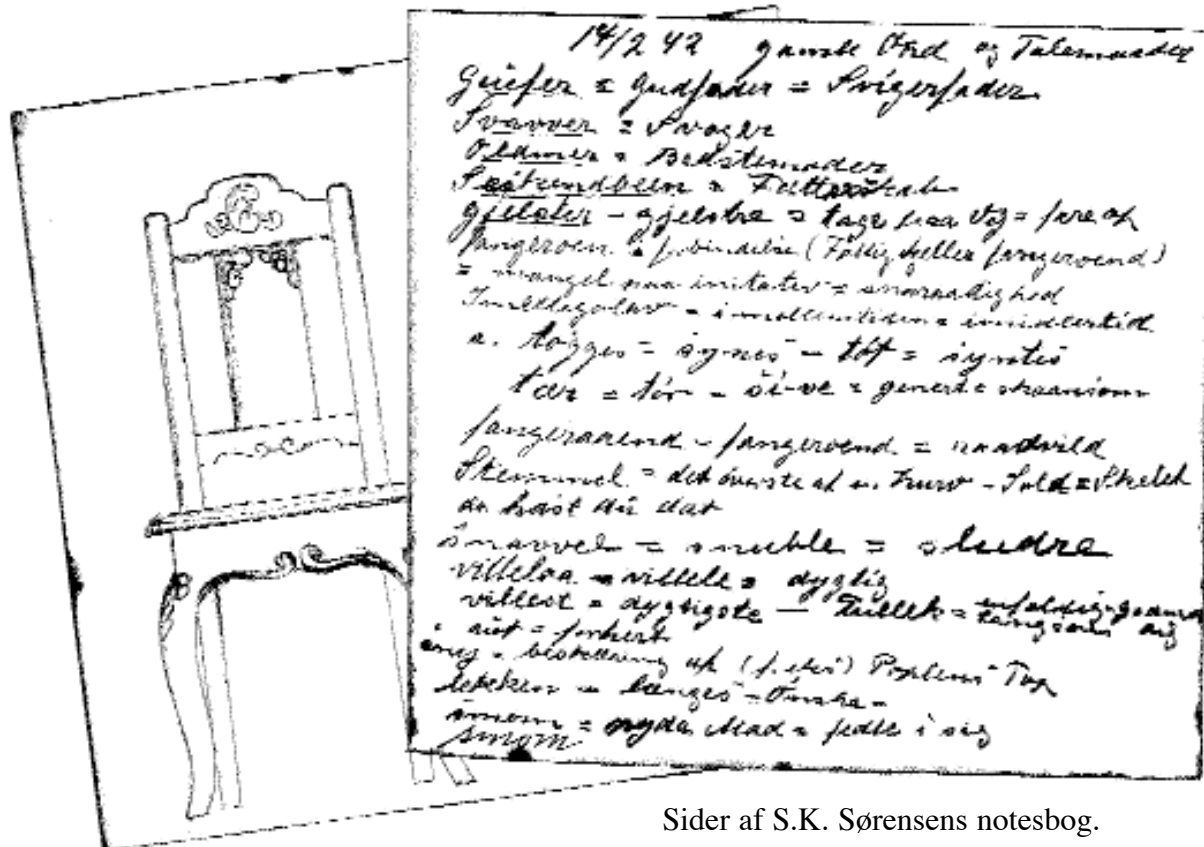
Fra anden side ved vi, at Mols hørte til de mere uberørte dele af Djursland, som først efter 2. verdenskrig kom under stærkere indflydelse af bykulturen. Dialekten holdt sig godt hernede – så godt, at Niels Åge Nielsen endnu i 50erne kunne optegne Jysk Ordbogs største sær-samling efter den genuint dialekttalende Mine Sørensen (f. 1867). Så det er ikke sært, at S.K. Sørensens 25-35 år ældre gloseliste rummer godbidder for Jysk Ordbog.

Djurslandsmålene (og de nært beslægtede dialekter på Samsø) betegner på mange måder en “blød overgang” mellem jysk og ødansk, men opviser også helt særegne træk – ikke mindst i ordforrådet (jf. Inger Ejkskjærs artikel om samsisk i *Ord & Sag* 1984). Og S.K. Sørensens notesbog rummer da også snesevis af egns-gloser, såsom: *at disse* (= die, give bryst), *fangrådende* (= rådvild), *holmland* (= forpløjning,

endeager), *kyllingebrummel* (udtalt *killi-*) (= sludder, vås), *purkelig* (= smågnaven), *at smumme* (= guffe i sig, nyde noget mad), *teg/tøg* (= mados), *at trame* (udtalt *trå-m*) (= klemme, pine), *vejt!* (= gå til højre! sagt til heste), *æn/øn* (= vammel, uden meget smag).

Men alle de nævnte (og flere til) er trods alt velafhjemlede i forvejen, ikke mindst i optegnelserne efter Mine Sørensen. Virkelig værdifulde bliver S.K. Sørensens gloselister først, hvor Jysk Ordbog kun har få og usikre optegnelser om de pågældende ord, men hvor disse nu bekræftes og evt. nuanceres af det nytilkomne materiale. Jeg skal give et par eksempler.

1° I ordbogssamlingen har vi haft nogle få optegnelser liggende under opslagsordet *kans*. Ikke det *kans*, som kendes spredt i Jylland med betydningen "mulighed, lejlighed etc." (jf. rigsmålets *chance*). Men et *kans*, som Evald Tang Kristensen i slutningen af 1800-tallet er stødt på i Hornslet sogn (nord for Århus): *Kåands er lavet af gryn og vand, koft f.ex. på et flæskeben. Der er ingen kål på, og de* (dvs. retten) *kaldes også fedtvælling.* (Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv, Tillægsbind III, s. 183). Den eneste anden kilde har været en

Sider af S.K. Sørensens notesbog.

over hundrede år ældre indberetning fra provst Jacob Hasse (Skive) til Danske Kancelli i 1743, hvori det bl.a. hedder: “*Kands. Fleskvelling, som bonden laver af Gryn og Flesk, naar Hand feyler* (dvs. mangler) *Kaal.*” Ordets geografiske tilhørsforhold i sidstnævnte kilde er tvivlsomt; datidens lærde bemærkede sjældent andet end de store dialekt-skel: jysk over for sjællandsk etc.

Med S.K. Sørensens meddelelse “*Kaaens = Kaalsuppe uden Kaal*” har vi nu fået ikke blot den smukkeste bekræftelse på de to tidligere kilders betydningsangivelse; vi har også fået sikkerhed for, at ordet har overlevet helt ind i vort eget århundrede (selv om hverken Mine Sørensen eller den noget tidligere optegner Niels Nielsen, ligeledes fra Mols, kendte ordet); endelig kan Tang Kristensens og S.K. Sørensens optegnelser med rimelighed tages til indtægt for, at ordets centrale udbredelsesområde (eller måske de sidste rester af det) har været egnen nord og nordøst for Århus, medens dets anvendelse videre om er mere end tvivlsom (idet provst Hasse kan have hørt det uden-sogns eller af en udefra kommende).

2° En spørgelistebesvarelse i 1967 fra Vistoft sogn på Mols indeholdt – som svar på spørgsmålet om, hvad man kaldte en snavset rand på linned – ordet *naaerk*. Da det pågældende stof i 1969 blev udskrevet til ordbogssamlingen, blev den nævnte meddelelse anbragt under opslagsordet *nork*. Hér lå intet stof (med den betydning) i forvejen, og da der heller ikke siden er indgået nogen meddelelser, som kunne bekræfte ordets eksistens, ville vi nok - når redaktionen når frem til N - undlade at medtage det i ordbogen.

Men S.K. Sørensens notesbog udelukker denne mulighed. I hans lister optræder ordet hele to gange, skrevet hhv. *Naark* og *Naaerk*, og med oversættelserne “= (et) *Mærke (snittet eller slaaet)*” hhv. blot “= (et) *Mærke*”. Lidt længere omme finder man tilmed, hvad der kan tolkes som det tilsvarende udsagnsord: “*naark = mærke*”. Vi tør herefter tage for givet, at man på Mols har benyttet ordet *nårk* (formentlig udtalt med stød, jf. skrivemåderne (med -e-), og at betydningen har været bred nok til at dække både nuancen “hak” (som spor af redskaber) og nuancen “skjold” (som spor af afsmitning) – ligesom det jo er tilfældet for rigsmålglosen *mærke* (jf. Ordbog over det Danske Sprog, artiklen II.Mærke, bet. 2-3).

Ovenstående turde være tilstrækkeligt til at dokumentere *nytt* af den modtagne notesbog. Mest *spændende* er den derimod hvor den bringer helt nyt stof. Det gælder f.eks. ordet “*Spivver eller Spyvver = Stræbbaand* (dvs. sribånd, skråstivere i tagkonstruktion)”. Også selv om vi i øjeblikket er ganske usikre på, om vi står over for et sammensat eller et usammensat ord, og hvordan det evt. er beslægtet med ord, vi kender i forvejen.

Man kunne fristes til i slutstavelsen *-ver* at se det samme ord *vol* (= stok, kæp) i afslidt form, som kendes fra djurslandsmålets *slawwer* = slagel, opr. *slagvol*. Desværre har vi ingen belæg for, at udviklingen *-vol>-ver* i dette ord skulle forekomme helt ned på Mols, om end den træffes lige nordfor ved Kalø vig. Og hvad skulle der i øvrigt skjule sig under førstestavelsen *spiv-/spyv-*? Ordet *spær*? Det er jo i rigsmålet en velkendt betegnelse for de skråtstillede bærere af tagfladen, men ser ud til at være en temmelig sjælden glose i dialekterne. Indtil videre er der tale om uforpligtende gætterier; men det er et spændende ord at gå i krig med, *spivver!*

Endnu engang tak til Marie Klejs. For andre, der læser dette, kan S.K. Sørensens notesbog tjene som et godt eksempel på de upåagtede optegnelser, der utvivlsomt ligger rundt omkring, og som ville være af stor værdi for vort arbejde med de jyske dialekter. Det behøver såmænd ikke engang at være målbevidst samlet materiale som i det nævnte tilfælde, men kan fx være spredt tilskrevne randnoter i et trykt værk – evt. i en ældre dialektordbog, sådan som vi for nylig selv fandt det i et nyindkøbt eksemplar til instituttet (se nederst på siden).

Skulle De støde på jysk dialektmateriale af de nævnte arter – og især da lidt ældre materiale – beder vi Dem indtrængende om at kontakte os (se adresse og telefonnummer på bagsiden af dette hæfte). Vi kan i almindelighed klare os udmærket med en kopi, og vi er naturligvis indstillet på at bekoste både kopiering og forsendelse.

Randnote i eksemplar af Molbechs Dialect-Lexicon (jf. s. 45), skrevet ca. 1850 af E. Colding, sognepræst på Anholt 1845-64: “Hiim, dvs. tynde Taagedunster, som især i Foraaret sees under Solen noget før Nedgangen ...”.

Hiim, Hiime, en. (S.) Muggenhed, loadden Stimmel, det sætter sig paa Madsvarer o. d. (Mors.) Hiime: ”Stimmel, Muggenhed; it. et tyndt Overtæf paa Mædsker, saasom paa Mælk eller Bl.” (Slet Derrød. Becker.) — Deraf: Hiime, v. u. sætte Hiim, blive stimmel; og hiimet, (hiimt) adj.

Hiime: tynde Taagedunster, som især i Foraaret
sees under Solen noget før Nedgangen og
tillydende
Anholt (Anholt)